

Original Article

Critical Review of the Condition of "Foreseeability of Loss" in Civil Liability Based on Economic Analysis: A Comparative Study of Iran, France, and Common Law

Mohsen Ghasemi^{*1}

¹ Assistant Professor of Department of Private Law, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

[10.22080/lps.2025.28109.1686](https://doi.org/10.22080/lps.2025.28109.1686)

Received:

December 1, 2024

Accepted:

March 31, 2025

Available online:

June 5, 2026

Keywords:

Loss, Foreseeability, Causality, Economic analysis, Prevention, Common law

Abstract

The purpose of this article is to explain the current status and the desirable and necessary conditions of the "foreseeability of loss" in contemporary civil liability law, using descriptive-analytical, comparative, and critical methods. This condition is one of the rules of civil liability law, which is examined and evaluated here after critically assessing its justifications from the perspectives of classical and traditional legal theories. This assessment is based on an evaluation of its positive and negative consequences through the economic model of cost-benefit analysis. A critique of the classical explanations regarding the nature and legal status of the "foreseeability of loss" condition in the laws of Iran, France, England, and the United States—based on the results of economic analysis in common law—reveals that this condition, traditionally justified as an independent requirement of civil liability on various grounds such as the relationship of customary causation, fault, social considerations (including the need to maintain mental security and courage essential in social and professional relationships), and moral considerations (justice and fairness), cannot be justified as an independent condition of civil liability. Furthermore, it cannot even be justified as an obstacle to the realization of force majeure from the perspective of economic analysis of law and the analysis of customary cause-and-effect relationships. Therefore, to maximize the prevention of losses from the standpoint of economic analysis of law, it is appropriate to remove this condition from the list of independent requirements for claiming damages.

***Corresponding Author:** Mohsen Ghasemi

Address: Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: Mghjur1970@gmail.com

Extended Abstract

1. Introduction

The primary purpose of classical (traditional) civil liability law is to provide compensation for damages suffered by the victim. The principle of full compensation for loss is considered a fundamental axiom of contemporary civil liability law. This principle guides prosecutors in assessing the amount of material and moral damages and determining the appropriate method of compensation. Restoring the balance disrupted by the damage and returning the injured party to their pre-damage position, as much as possible, is the ultimate objective of civil liability, akin to preventing unjust enrichment.

However, measuring the objective effects (social engineering) of the principle of full compensation reveals some negative and undesirable consequences resulting from its absolute application, highlighting the necessity of limiting its scope. One important legal tool in this regard is conditioning compensable losses on foreseeability—a concept that has not been adequately explained or evaluated in Iranian legal literature from the perspective of the economic analysis of law.

The economic analysis of law involves framing legal institutions and rules as economic institutions and rules to apply microeconomic methods in the descriptive and analytical explanation of legal institutions and rules. This approach is based on the economic efficiency criterion, which aims to maximize social welfare. Social welfare is calculated by deducting the financial costs of care, caution, and foresight; the financial costs arising from expected events and behaviors; and the financial costs of judicial processes from the total benefits

and gains generated by individual activities. Specifically, from the perspective of the economic analysis of law school, the civil liability law system governs the relationships among members of society in situations where parties cannot agree on the terms and methods of compensation for damages caused by potential future harmful behaviors, primarily due to the high transaction costs—making it practically impossible to conclude a contract in advance.

In such situations, the civil liability law system is employed to ensure maximum economic efficiency. The legal concept of "foreseeability of loss" in civil liability is a fundamental rule that should be described, explained, and critically analyzed through a cost-benefit framework. The insights gained from this analysis should inform a more appropriate interpretation of existing laws and regulations or guide their future amendment.

Moreover, it is necessary to critically reassess the foundations proposed in classical and traditional legal analyses that justify the condition of "foreseeability of loss" in civil liability.

2. Methods

In this article, using a descriptive-analytical method based on data obtained from a comparative library study of the laws of Iran, France, England, and the United States, the concept of foreseeable losses and the legal foundations of the "foreseeability of losses" condition in civil liability are first reviewed. Then, the opinions and theories grounded in the economic analysis of this condition within common law literature (England and America) are examined. Finally, by critically evaluating both conventional legal explanations and economic analyses

regarding the "foreseeability of loss" condition in the ability to claim damages, this study aims to propose an appropriate solution for Iranian law in interpreting, implementing, or amending the laws governing the "foreseeability of loss" condition in civil liability, based on the findings of this research.

3. Results

This article critically reexamines the classical explanations regarding the nature and legal status of this condition under the laws of Iran, France, England, and the United States. Drawing on the results of an economic analysis of this condition within common law, and based on data obtained from a comprehensive library study, the article presents an analytical, comparative, and critical assessment. It argues that the "foreseeability of losses," which has traditionally been regarded as an independent condition of civil liability—rooted in customary causality, fault, and social considerations such as necessity (including the maintenance of

psychological security and essential boldness in social and professional relationships) as well as ethical considerations like justice and fairness—cannot be justified as an independent condition of civil liability according to economic analysis of law and even customary cause-and-effect analysis.

4. Conclusion

From the perspective of economic analysis, to maximize loss prevention, it is possible to eliminate the requirement of "foreseeability of losses" from the general conditions of civil liability.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

There is no contribution.

Conflict of Interest

The author declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The author appreciates all the scientific consultants who contributed to this paper.

علمی پژوهشی

بازپژوهش انتقادی شرط «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی بر مبنای تحلیل اقتصادی، مطالعه تطبیقی در حقوق ایران، فرانسه و کامن لا

محسن قاسمی^۱

^۱ استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

[10.22080/lps.2025.28109.1686](https://doi.org/10.22080/lps.2025.28109.1686)

چکیده

هدف این مقاله تبیین وضعیت کنونی و جایگاه مطلوب و بایسته شرط «پیش بینی پذیری زیان» در حقوق مسئولیت مدنی معاصر براساس روش توصیفی-تحلیلی، تطبیقی و انتقادی است. شرط مزبور یکی از قواعد حقوق مسئولیت مدنی است که پس از نقد مبانی توجیه کننده آن از دیدگاه نظریه‌های حقوقی کلاسیک و سنتی، بر اساس سنجش پیامدهای مثبت و منفی آن در قالب الگوی اقتصادی تحلیل هزینه-فایده، در این نوشتار مورد تبیین و ارزیابی واقع شده است. نقد تبیین‌های کلاسیک در مورد ماهیت و جایگاه حقوقی شرط «پیش بینی پذیری زیان» در حقوق ایران، فرانسه، انگلیس و آمریکا با توجه به نتایج تحلیل اقتصادی این شرط در حقوق کامن لا، نشان می‌دهد که این شرط که تاکنون به عنوان یکی از شرایط مستقل مسئولیت مدنی بر اساس مبانی گوناگونی همچون رابطه علیت عرفی، تقصیر، ملاحظات اجتماعی (ضرورت حفظ امنیت روانی و جسارت لازم در زندگی اجتماعی و روابط شغلی و حرفه‌ای) و ملاحظات اخلاقی (عدالت و انصاف) توجیه می‌شده است، از دیدگاه تحلیل اقتصادی حقوق و حتی تحلیل رابطه علت و معلولی عرفی، به عنوان یکی از شرایط مستقل مسئولیت مدنی قابل توجیه نیست و حتی به عنوان یکی از موانع تحقق قوه قاهره (فورس ماژور) که در مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مدنی، ماده ۳۸۶ قانون تجارت و مواد ۵۰۰، ۵۱۴ و ۵۳۰ قانون مجازات اسلامی ایران لحاظ شده است، نیز محل تامل است. لذا به منظور حداکثرسازی پیشگیری از ورود زیان از دیدگاه تحلیل اقتصادی حقوق، شایسته است که شرط مزبور از شمار شرایط مستقل قابل مطالبه بودن خسارت حذف گردد. در این راستا نسخ صریح مواد ۵۱۶، ۵۰۹ تا ۵۱۸ و ۵۲۱ باب موجبات ضمان قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) و نظایر آن که متضمن «پیش بینی پذیری زیان» به عنوان یکی از شرایط زیان قابل جبران است، موجه به نظر می‌رسد.

تاریخ دریافت:

۱۱ آذر ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۱۱ فروردین ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۱۵ خرداد ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

زیان، پیش‌بینی پذیری، علیت عرفی، تحلیل اقتصادی، پیشگیری، کامن لا

* نویسنده مسئول: محسن قاسمی

آدرس: دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

ایمیل: Mghjur1970@gmail.com

۱ مقدمه

هدف اصلی حقوق مسئولیت مدنی کلاسیک (سنتی)، چیزی جز جبران خسارت وارد آمده به زیان دیده نیست و اصل لزوم جبران کامل زیان را می‌توان از بدیهیات حقوق مسئولیت مدنی معاصر دانست که راهبردارسان در ارزیابی (تقویم) میزان خسارات مادی و معنوی و تعیین روش جبران آن است، زیرا بازگرداندن تعادل به هم خورده در اثر ورود زیان و قراردادن دوباره زیان دیده در وضعیت قبل از ورود خسارت تا حد ممکن در عین پرهیز از دارا شدن نا عادلانه، علت غائی مسئولیت مدنی به شمار می‌رود.

با این همه سنجش آثار عینی (مهندسی اجتماعی)^۱ اصل جبران کامل زیان، نشان دهنده برخی پیامدهای نامطلوب اجرای مطلق این اصل و ضرورت تحدید دامنه آن است و یکی از ابزارهای حقوقی مرسوم این مهم، مشروط کردن زیان‌های قابل جبران به پیش بینی پذیری

می‌باشد^۲ که تا کنون در ادبیات حقوقی ایران، چنانکه باید مورد تبیین و ارزیابی از دیدگاه مکتب تحلیل اقتصادی حقوق^۳ قرار نگرفته است.^۴

تحلیل اقتصادی حقوق عبارت است از قرار دادن نهادها و قواعد حقوقی در قالب نهادها و قواعد اقتصادی به منظور استفاده از روش علم اقتصاد خرد در تبیین توصیفی و دستوری (هنجاری) نهادها و قواعد حقوقی بر اساس شاخص کارایی اقتصادی (حداکثر سازی رفاه اجتماعی)^۵ که حاصل کسر هزینه‌های مالی مراقبت و احتیاط و آینده نگر^۶، هزینه‌های مالی ناشی از حوادث و رفتارهای مورد انتظار^۷ و هزینه‌های مالی امور قضایی^۸ از مجموع مواهب و منافع حاصل از فعالیت‌های فردی است.^۹ وانگهی از دیدگاه مکتب تحلیل اقتصادی حقوق، نظام حقوق مسئولیت مدنی، تنظیم گر روابط اعضای جامعه در وضعیتی است که اشخاص به سبب هزینه بالای مبادله^{۱۰} (عدم امکان عملی انعقاد پیشاپیش قرارداد) نمی‌توانند با یکدیگر بر سر شرایط و نحوه جبران

۹. برای مطالعه در خصوص کلیات مکتب تحلیل اقتصادی حقوق رجوع کنید به: نعیمی، سید مرتضی (۱۴۰۰)، درآمدی به رویکرد تحلیل اقتصادی حقوق، چاپ دوم، تهران، نشر میزان، کوثر و یولن (۱۳۸۹)، حقوق و اقتصاد، ترجمه یداله دادگر و حامده اخوان هزاه، چاپ چهارم، تهران، انتشارات پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس و نور علم، هریسون (۱۳۹۸)، مختصری بر حقوق و اقتصاد، ترجمه وحید نصیری، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد، کاویانی، کوروش. (۱۳۸۶). درآمدی بر تحلیل اقتصادی حقوق. فصلنامه حقوق و سیاست، ۹ (۲۳)، ۱۰۲-۶۱، بادینی، حسن. (۱۳۸۲). مبانی فلسفی نگرش اقتصادی به حقوق. مطالعات حقوق خصوصی، ۶۲ (۶۲)، ۱۳۵-۹۱، بابایی، ایرج. (۱۳۸۶). مبانی نظری رویکرد تحلیل اقتصادی حقوق. حقوق و سیاست، ۹ (۲۳)، ۶۰-۱۳، رستمی، محمدزمان، و رستمی، محمدهادی. (۱۳۹۸). فرایند و مبانی نظری رویکرد تحلیل اقتصادی حقوق و تاثیر آن بر رشد اقتصادی. دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه)، ۲۶ (۱۶)، ۵۵-۷۶

10 Transaction cost

1 Social Engineering

۲. برای مطالعه در خصوص مزایا و معایب اصل جبران کامل زیان، رجوع کنید به: بابایی، ایرج. (۱۳۸۴). نقد اصل قابلیت جبران کلیه خسارات در حقوق مسئولیت مدنی ایران، فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست، ۷ (۱۶)، ص ۸۳-۴۵

3 Economic analysis of law

۴. ظاهراً تنها در یک مقاله بصورت خیلی کوتاه و گذرا به این موضوع پرداخته شده است: «غفاری، رویا، عابدی، محمد، خدابخشی شلمزاری، عبدالله، قبولی درافشان، سید محمد مهدی. (۱۴۰۲). تحلیل اقتصادی شرایط مسئولیت مدنی. دانشنامه حقوق اقتصادی، ۳۰ (۲۴)، ص ۲۵-۲۴» و البته مطالب مطرح شده فاقد ارتباط مستقیم با تحلیل اقتصادی پیش بینی پذیری زیان به نظر می‌رسد.

5 Social welfare maximization

6 Cost of care, precaution and foresight

7 Cost of expected accidents

8 Cost of judicial administration

تکیه بر تحلیل اقتصادی شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» درقابل مطالبه بودن خسارت، تلاش خواهد شد حذف شرط مزبور از حقوق مسئولیت مدنی ایران به عنوان یکی از لوازم حداکثرسازی پیشگیری از ورود زیان، تبیین و توجیه گردد. شایان توجه است که موضوع این مقاله منحصر به مسئولیت مدنی (ضمان قهری) است و مسئولیت های قراردادی را در بر نمی گیرد.

۲ مفهوم زیان های پیش بینی پذیر و مبانی شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی از دیدگاه تحلیل حقوقی کلاسیک

در این بخش پس از مرور بسیار کوتاه بر مفهوم زیان های پیش بینی پذیر و ارجاع مطالعه تحلیلی و گسترده آن به منابع مفصل موجود، به بررسی مبانی توجیه کننده شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در حقوق مسئولیت مدنی کلاسیک خواهیم پرداخت.

۲،۱ مفهوم زیان های پیش بینی پذیر

حقوقدانان برسر عناصر پیش بینی پذیری زیان یعنی نوع زیان (مالی، بدنی و معنوی)، علت (عامل) زیان و یا مقدار آن، اتفاق نظر ندارند.^۲ اما از آنجا که مبنای اصلی

خسارات ناشی از رفتارهای زیان بار احتمالی آینده، توافق کنند و درچنین وضعیتی است که نظام حقوق مسئولیت مدنی به منظور تامین حداکثر کارایی اقتصادی بکار می آید.^۱ شرط قانونی «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی نیز یکی از قواعد حقوق مسئولیت مدنی است که شایسته است بر اساس سنجش پیامدهای مثبت و منفی آن در قالب تحلیل «هزینه- فایده»، مورد توصیف، تبیین و نقد واقع شود و یافته های آن در تفسیر مناسب تر قوانین و مقررات موجود و یا اصلاح آنها در آینده مورد استفاده قرار گیرد. وانگهی لازم است آنچه در تحلیل حقوقی کلاسیک و سنتی به عنوان مبانی توجیه کننده شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی مطرح شده است، مورد نقد و ارزیابی دوباره واقع شود.

از این رو در نوشتار پیش رو، با توسل به روش توصیفی- تحلیلی بر پایه داده های حاصل از پژوهش کتابخانه ای تطبیقی میان حقوق ایران، فرانسه، انگلیس و آمریکا، ابتدا مفهوم زیان های قابل پیش بینی (پیش بینی پذیر) و مبانی حقوقی شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی مورد مرور قرار می گیرد، آنگاه آراء و نظریه های مبتنی بر تحلیل اقتصادی این شرط در ادبیات حقوقی کامن لا (انگلیس و آمریکا) مورد بررسی واقع می شود و در نهایت با نقد تبیین های مرسوم حقوقی و

۱. برای مطالعه در خصوص نظریه های تحلیل اقتصادی مسئولیت مدنی رجوع کنید به: بادینی، حسن (۱۳۸۴)، فلسفه مسئولیت مدنی، چاپ اول، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۴۹۷-۳۸۱، کوثر و یولن (۱۳۸۹)، حقوق و اقتصاد، ترجمه یداله دادگر و حامده اخوان هزوه، چاپ چهارم، تهران، انتشارات پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس و نور علم، ص ۵۱۱-۴۱۱، هریسون (۱۳۹۸)، مختصری بر حقوق و اقتصاد، ترجمه وحید نصیری، چاپ اول، تهران، انتشارات مجلد، ص ۲۰۳-۱۶۹

۲. برای مطالعه در این خصوص، رجوع کنید به: یزدانیا، علیرضا (۱۳۸۶)، قواعد عمومی مسئولیت مدنی، جلد اول، تهران، نشر میزان، ش ۱۳۰-۱۲۹، قاسمی، محسن (۱۳۸۹)، «نقش قابل پیش بینی بودن خسارت در مسئولیت مدنی قراردادی و قهری»، فصلنامه تحقیقات حقوقی آزاد دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۳(۵)، ۹۲-۱۳۳

۲، ۱، ۱، ۱ جایگاه کنونی شرط «پیش بینی پذیری

زیان» در حقوق مسئولیت مدنی

در حالیکه قابل پیش‌بینی بودن خسارت در مسئولیت قراردادی در حقوق موضوعه فرانسه صراحتاً از شرایط لازم برای مسئولیت نقض کننده قرارداد دانسته شده و در اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی این کشور با تغییری مختصر در قالب ماده ۳-۱۲۳۱ به جای ماده ۱۱۵۰ حفظ گردیده است.^۴ Terré, Simler & Lequette (۸۳۳-۸۳۱: ۲۰۱۸) و حقوقدانان با مبانی گوناگونی نظیر قصد مشترک طرفین، حسن نیت، عدالت معاوضی، رابطه علیت و مصالح عملی اجتماعی و اقتصادی، آن را تبیین و توجیه کرده‌اند.^۵ جایگاه این شرط در قلمرو مسئولیت مدنی (ضمان قهری) بطور جدی مورد تردید واقع شده و حتی برخی از حقوقدانان فرانسوی آنرا به دلیل عدم موضوعیت توافق و قصد مشترک طرفین در مسئولیت مدنی، قاطعانه مردود دانسته‌اند. (Flour, Aubert & Savaux, ۲۰۱۱: ۲/۱۳۲ ets, Mazeaud & Chabas, ۱۹۹۸: ۲/۲۳۷۰)

در حقوق مصر نیز همین نظریه پذیرفته شده است (سنه‌وری، ج ۱: ش ۴۵۱- مرقس، ۱۹۹۲: ش ۳-۱۹۲). با این همه، شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی و غیر قابل مطالبه بودن جبران زیان‌های پیش بینی

شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی، وابستگی رابطه علیت عرفی (قابلیت استناد عرفی) به پیش بینی پذیری زیان است، پیش بینی پذیر بودن یا نبودن مقدار زیان نمی‌تواند تأثیری در آن داشته باشد. لذا هر نوع زیان به هر میزان که باشد، در صورتی که سبب (علت) آن حسب سیر طبیعی امور و از دیدگاه یک انسان عقلایی (متعارف) و یا یک انسان با تجربه (از دیدگاه دکتربین آلمانی علیت متناسب^۱)، مورد انتظار (مترقبه، محتمل الوقوع و حدس زدنی^۲) باشد، به عنوان خسارت ناشی از سیر معمول و ذاتی حوادث طبیعی یا رفتارهای انسانی - که همان پیامد قابل محاسبه یک رفتار یا حادثه^۳ (Runesson, ۲۰۰۱: ۴۵۹) است - قابل مطالبه به شمار می‌آید.

۲، ۱، ۱ تبیین شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در

مسئولیت مدنی از دیدگاه تحلیل حقوقی

کلاسیک

علی رغم مخالفت برخی از حقوقدانان، در اغلب نظریه‌های کلاسیک مسئولیت مدنی تلاش شده است با توسل به مبانی گوناگونی، شرطیت «پیش بینی پذیری» در قابل مطالبه بودن جبران زیان، تبیین و توجیه گردد و در قوانین یا آراء قضایی برخی از نظام‌های حقوقی مورد بررسی در این مقاله، بر این شرط تصریح شده است.

سهامی انتشار، قاسمی، محسن (۱۳۸۹)، «نقش قابل پیش بینی بودن خسارت در مسئولیت مدنی قراردادی و قهری»، فصلنامه تحقیقات حقوقی آزاد دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۳(۵)، ۱۳۳-۹۲، پاکباز، سیامک (۱۴۰۱)، شرح قانون مدنی فرانسه، ج ۳، تهران، نشر میزان، ص ۳۴۹-۳۴۵، فهیمی، عزیزاله. (۱۳۸۴). قابلیت پیش بینی ضرر در مسئولیت مدنی. فصلنامه دیدگاه های حقوقی، شماره ۳۵-۳۴، ۶۰-۲۷

¹ Adequate causality

² Freak

³ Computable function of an behavior /event

⁴ Article 1231-3 code civil: Le débiteur n'est tenu que des dommages et intérêts qui ont été prévus ou qui pouvaient être prévus lors de la conclusion du contrat, sauf lorsque l'inexécution est due à une faute lourde ou dolosive.

^۵ برای مطالعه تفصیلی در این خصوص رجوع کنید به: غمامی، مجید،

(۱۳۸۳)، قابلیت پیش بینی ضرر در مسئولیت مدنی، چ ۱، تهران، شرکت

(Elliot and Harpwood, ۲۰۰۹: ۱۷۸ – ۱۸۵ – Quinn, ۲۰۰۷: ۱۰۴ – ۱۰۸ – Judge, ۱۹۹۹: ۱۴۲ – ۵۵۶ – ۵۵۳: ۱۹۶۵, Fuerst, ۱۴۳))

در حقوق آمریکا نیز از سال ۱۹۲۸ به این سو، طی دعوی ۱۶۲ N.E., Palsgraf v. Long Island R.R., ۱۹۲۸ N.Y., ۹۹, ۹۹, پیش بینی پذیری زیان به عنوان یکی از شرایط عام مسئولیت مدنی مقبولیت یافته است. (Herron, Powell & Silvaggio, ۲۰۱۶: ۱ – ۳۹ – ۳۰, Owen, ۲۰۰۹: ۱۲۷۷ – ۱۳۰۷, Cardi, ۲۰۰۵, ۷۳۹ – ۵۶۲ – ۵۵۶: ۱۹۶۵, Fuerst, ۸۰۹)

۲، ۱، ۱، ۲ مبانی توجیه کننده شرطیت «پیش بینی

پذیری زیان» در مسئولیت مدنی

شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی و غیر قابل مطالبه بودن جبران زیانهای پیش بینی ناپذیر در این قلمرو، براساس مبانی زیر تبیین و توجیه شده است:

الف- در دید عرف، آنچه بر حسب سیر طبیعی و متعارف امور، از خطای یک شخص به بار می آید منسوب به اوست و آنچه که حادثه ای نامنتظره یا شرایط ویژه ای که شخص از آن آگاه نیست ایجاد می کند، عرفاً ناشی از رفتار او به شمار نمی آید. به عبارت دیگر، قابل پیش بینی بودن زیان، شرط احراز رابطه علیت عرفی میان رفتار خواننده و زیان است.

ناپذیردراين قلمرو، در مواد ۵۰۹، ۵۱۶ تا ۵۱۸ و ۵۲۱ باب موجبات ضمان قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) مورد پذیرش قرار گرفته است و در حقوق انگلیس نیز از سال ۱۹۶۱ طی دعوی Overseas Tankship (UK) Ltd v. Morts Dock Engineering Co Ltd، به عنوان یکی از شرایط عام مسئولیت مدنی پذیرفته شده است: خوانندگان این دعوا با بی دقتی مشغول تخلیه روغن از کشتی خود در بندر «سیدنی هاربر»^۱ بودند. روغن ها به بارگیر خواهان در فاصله دویست یاردی، جایی که عده ای مشغول جوشکاری بودند حمل می شد و این کار بیش از مدت معمول طول کشید. در این بین جرقه ای در میان پنبه های شناور بر روی آب افتاد و موجب بروز آتش سوزی شد که به روغن ها نیز سرایت کرد و محل بارگیری بطور جدی خسارت دید. اما از آنجا که با توجه به معیار رفتار انسان متعارف، خوانندگان نمی توانستند زیان دیدن محل بارگیری خواهان در اثر آتش سوزی مزبور را پیش بینی کنند، دادگاه آنها را مسئول ندانست.

این رای در دعوی بعدی از همین نوع^۲ به عنوان یک قاعده مسلم حقوقی مورد استناد قرار گرفته و به عنوان یک اصل در مسئولیت مدنی پذیرفته شده است که انسان صرفاً مسوول نتایج محتمل (مورد انتظار) عمل خویش است^۳ و اگر از وی بیش از این حد انتظار رود، موجب عسرو حرج است و اگر کمتر از این حد از او مطالبه شود، در واقع لزوم رعایت حداقلی از رفتار متعارف و استاندارد در یک جامعه متمدن مورد غفلت واقع شده است.

Margereson V. J.w Roberts Ltd (1996) – Humber oil Terminal Trustee Ltd V. Owners of the ship Sivand (1998)– Jolley V. Sutton LBC (2000) – Lagden V. O’Connor (2003)– Corr V. IBC Vehicle (2006)

³ A man must be considered to be responsible for the probable consequences of his act

¹ Sydney Harbour

² Hughes V. Lord Advocate (1963) – Doughty V. Turner Manufacturing Co (1964) – Tremain V. Pike (1969) – Vacwell Engineering Co Ltd V. BDH chemicals Ltd (1971) – Crossley V. Rawlinson (1981) – Mulrhead V. Industrial Tank specialities Ltd (1985) –

، par. Esemsein, ۱۹۵۲: ۶/۵۱۷, Brants, ۲۰۲۱: ۲۷۴-۲۶۹

به تعبیر قاضی شهیر آمریکایی «کاردوزو»،^۳ تکلیف به مراقبت و احتیاط،^۴ جایی مصداق دارد که خطری بطور متعارف و معقول قابل درک باشد و قابل درک بودن خطر، منوط به قابل پیش بینی بودن آن است. به بیان دیگر، خطری که از دید یک شخص متعارف و محتاط، قابل پیش بینی است ملاک و مبنای وجود تکلیف به مراقبت و احتیاط می‌باشد. در رویه قضایی آمریکا، دادگاه‌ها عموماً بر همین اساس،^۵ قابلیت پیش بینی زیان را برای ترسیم حدود مسئولیت مدنی خواندگان بکار می‌برند. (Cunningham, ۲۰۱۰: ۶۹۴-۶۹۵)

از این رو به باور برخی از حقوقدانان، پیش بینی پذیری زیان، معیار اصلی احراز وجود تکلیف به مراقبت و احتیاط و رابطه سببیت (قابلیت انتساب) عرفی میان زیان وارد شده و رفتار خوانده دعوا است (بادینی: ۱۳۵، ۲۲۶-۲۲۵).

ج- ضرورت حفظ امنیت روانی و جسارت لازم در زندگی اجتماعی و روابط شغلی و حرفه ای و حتی انصاف، ایجاب می‌کند دامنه خسارات قابل مطالبه به حدودی همچون زیان‌های پیش بینی پذیر محدود شود و هیچ کس تا ابد مسئول تمام پیامدهای رفتار زیان بار خود نباشد. (یزدانیان، ۱۳۸۶، ج ۱، ۲۷۸). پیشرفت‌های قرن اخیر در عرصه علم و صنعت، خطرات جدیدی را آفریده است و گسترش فوق العاده مسئولیت‌های ناشی از تولیدات صنعتی، اصل فعالیت‌های تولیدی و نیروی

(شهید ثانی، ۱۴۱۷، ج ۲: ۱۶۷-۱۶۶، حسینی عاملی، بی تا، ج ۶: ۲۱۵، نجفی اصفهانی، بی تا، ج ۳۷: ۶۳، خوئی، بی تا، ج ۲: ۲۵۲، کاتوزیان، ۱۳۷۸، ج ۱: ۲۹۸، صفایی و رحیمی، ۱۴۰۱: ۱۰۸-۱۰۷، حکمت نیا، ۱۳۸۹، ۳۵۳-۳۵۲)، Savatier, ۱۹۵۱: ۲/ ۴۷۱. از این رو، اصل پیش بینی پذیری زیان، به عنوان یکی از عناصر زنده و پویای حقوق مسئولیت مدنی، معیار اساسی در تشخیص و احراز علت نزدیک (متعارف) یعنی وجود یک رابطه و پیوند علی و معلولی نظام مند میان نوع حادثه موضوع دعوا و تقصیر خوانده است. (Grady, ۲۰۰۲: ۲۹۳, ۳۲۳,) (Brants: ۲۰۲۱, ۲۷۴-۲۸۱)

ب- پیش‌بینی‌پذیری زیانی که ممکن است در نتیجه اقدام به کاری به دیگران وارد آید، در تحقق تقصیر و سنگینی و سبکی آن موثر است: انجام دادن کاری که بنا بر متعارف و سیر طبیعی امور، زیانی به دیگران نمی‌رساند یا احتمال ورود ضرر در آن چندان ضعیف است که انسان متعارف به آن بی‌اعتنا می‌ماند، تقصیر نیست و برای مرتکب ایجاد مسئولیت نمی‌کند. اگر تقصیر را به عنوان رکن یا شرط مستقل و ضروری مسئولیت مدنی قلمداد کنیم و آن را به معنای تجاوز از رفتار انسانی متعارف و معقول در همان شرایط حادثه بدانیم، می‌توانیم گفت که قابل پیش‌بینی نبودن زیان، تقصیر متعهد را منتفی می‌سازد، زیرا هنگامی که چیزی قابل پیش‌بینی نیست نمی‌تواند مورد توجه و اهتمام یک انسان متعارف و معقول قرار گیرد تا بتواند از آن پرهیز کند. (کاتوزیان، ۱۳۷۸، ج ۱، ش ۱۲۰ و ۱۵۲، صفایی و رحیمی، ۱۴۰۱، ۱۰۸) (Planiol et Ripert)

³ Duty to care

⁴ Cardozo's foreseeability test

¹ Proximate/ adequate cause

² Cardozo J., dissenting in *Palsgraf v. Long Island Railroad Co*, 162 N.E. 99, 99 (N.Y. 1928)

ابتکار و خلاقیت و پویایی و تحرک فردی را تهدید می‌کند و در نتیجه، کاروان تمدن بشری نخواهد توانست به سیر تکاملی خود ادامه دهد.

اصل قابل جبران نبودن خسارات غیرقابل پیش‌بینی می‌تواند آثار منفی اعمال یکسان و مطلق اصل جبران کامل خسارت را تعدیل نماید و به مثابه ابزاری قابل انعطاف در پایه‌ریزی سیاست تعدیل قضائی خسارات قابل مطالبه به کار آید. (Viney, ۱۹۸۸: ۴۴۱).

د- برخی از حقوق‌دانان با الهام از نظریه حقوق‌دان بزرگ فرانسوی «ژرژ ریپر»^۱ مبنی بر حکومت قواعد اخلاقی بر قواعد حقوقی - که در کتابی تحت عنوان «قاعده اخلاقی در تعهدات مدنی»^۲ به تفصیل مطرح کرده است - بر این باورند که رعایت اخلاق اجتماعی (مدنی)، معیار رفتار انسان متعارف است و تجاوز از آن، از لحاظ حقوقی تقصیر به شمار می‌آید. بر این اساس، مسئولیت مدنی را باید نتیجه و پیامد زیرپا نهادن قواعد اخلاق اجتماعی دانست و به طور کلی هرگونه رفتار مغایر با موازین اخلاق جمعی را تقصیر مدنی به شمار آورد که در صورت زیان رساندن به دیگران، مستوجب ضمانت اجرای حقوقی یعنی جبران خسارت است. از دیدگاه «ریپر» اساساً تکلیف ضرر نزدن به دیگران، وظیفه و تکلیفی کاملاً اخلاقی است، چنانکه الزام به جبران خسارت وارده نیز رنگ و بوی اخلاقی دارد و آن تکلیف و این الزام، هردو مبنای مسئولیت مدنی به شمار می‌آیند.

بر این اساس، باید گفت که گرچه جبران کامل تمام زیان‌های وارد شده در اثر رفتار تقصیرآمیز، یک اصل مسلم حقوقی است اما نظام حقوقی نباید بی‌اعتنا به

موازین اخلاقی، اصل مزبور را به طور مطلق و بدون هیچ انعطاف‌اجرا نماید و شخص مقصراً مسؤول تمام پیامدهای دور و نزدیک رفتار خویش به شمار آورد، زیرا مرزهای مسئولیت مدنی محدود به موازین اخلاق اجتماعی است و یکی از این حد و مرزها، شرط قابل پیش‌بینی بودن زیان است. به تعبیر دیگر، قاعده لزوم قابل پیش‌بینی بودن زیان، نتیجه مستقیم غیر اخلاقی بودن مسئولیت بی‌حد و مرز است و تحمل زیان‌های غیرقابل پیش‌بینی از سوی متضرر، در واقع یکی از هزینه‌هایی است که لازمه زندگی اجتماعی به شمار می‌رود و نباید توقع جبران آن را داشت.

لذا قاعده ضرورت پیش‌بینی پذیری زیان، بواسطه همین مبنای صرف اخلاقی و بی‌نیاز از هرگونه توجیه دیگری همچون حاکمیت اراده یا رابطه سببیت، یکی از شرایط لازم برای تحقق مسئولیت مدنی در هردو نوع قراردادی و قهری آن به شمار می‌آید (غمامی، ۱۳۸۳: ۱۰۵ - ۱۰۰).

۳ دو نمونه امروزی از اجرای دکترین پیش‌بینی پذیری زیان: زیان‌های ناشی از نظریه‌های علمی اثبات نشده و فناوری‌های نو

در زیان‌های ناشی از یک فناوری نو و یا یک نظریه علمی اثبات نشده، اصل لزوم پیش‌بینی پذیری زیان مقتضی این است که چنانچه نوع دانشمندان نتوانند رابطه علی

^۱ George Ripert

^۲ La règle morale dans les obligations civiles

سرطان زبان، عامل علی،^۳ مصرف دخانیات است اما مکانیسم ابتلا عبارت است از تاثیر مواد دخانی در «دی. ان. ای»^۴ بدن انسان بطوریکه موجب جهش ژنتیکی شود. از این رو، سرطان زبان، پیامد قابل پیش بینی قرار گرفتن مستمر در معرض دود دخانیات به شمار می‌آید. بر این اساس در مورد ایدز نیز می‌توان گفت که عامل علی آغازگر مکانیسم ابتلا به بیماری‌های عفونی ناشی از تضعیف سیستم ایمنی بدن انسان، ویروس ایدز است و در نتیجه، پیش بینی پذیری ابتلا به این ویروس به عنوان یکی از مخاطرات انتقال خون، بستگی به این دارد که اولاً در حرفه پزشکی نسبت به ایدز و نشانه‌ها و علائم مهم آن دانش کافی فراهم شده باشد و ثانیاً ویروس ایدز صرفاً یک متغیر محض در فرضیات راجع به بیماری‌های ویروسی و مکانیسم بروز آن نباشد. اما تاپیش از شیوع فراگیر ایدز در دنیا، علم پزشکی هنوز نتوانسته بود رابطه علی و معلولی نظام مند میان انتقال خون و ابتلا به ایدز و عاملیت این ویروس در ابتلا به بیماری‌های عفونی را اثبات کند و این مهم در حدود سالهای ۱۹۸۴-۱۹۸۳ میلادی رخ داد و از این تاریخ به بعد بود که آندسته از دادگاههای آمریکا که تا پیش از این، در تلقی ابتلا به ویروس ایدز به عنوان یکی از مخاطرات قابل پیش بینی انتقال خون تردید داشتند، قابل پیش بینی بودن آن را پذیرفته و به جبران خسارت زیان دیدگان مبتلا به ایدز در اثرائت انتقال خون رای دادند. (De Villiers, ۲۰۱۵: ۴۱۲-۳۴۳)

و معلولی نظام مند میان تقصیر خواننده و زیان وارد شده به خواهان را پیش بینی نمایند، خواننده مسئولیت مدنی نداشته باشد.

۳،۱ نظریه‌های علمی اثبات نشده

در پدیده‌های علمی جدید و پیچیده امروزی، مساله پیش بینی پذیری ورود زیان، معضلات بزرگ‌تری را به همراه دارد و یکی از نمونه‌های بارز آن، دعاوی راجع به جبران خسارات ناشی از بیماری‌های مرتبط با ویروس ایدز^۱ - عامل بیماری تضعیف کننده سیستم ایمنی بدن - است که در اثر دستور (تجویز) نادرست انتقال خون توسط پزشک و یا اجرای تقصیر آمیز دستور مزبور از سوی پرستاران رخ می‌دهد. در دهه نود میلادی برخی از دادگاه‌های آمریکا اشخاصی که بصورت تقصیر آمیزی مبادرت به تجویز یا اجراء انتقال خون کرده بودند را به سبب ابتلاء خواهان به بیماری ایدز محکوم به جبران خسارت کرده‌اند،^۲ زیرا گرچه تا آن زمان هنوز رابطه علی و معلولی نظام مند میان انتقال خون و ابتلا به ایدز به اثبات علمی نرسیده بود اما به عنوان یک نظریه علمی میان متخصصین پزشکی شهرت و مقبولیت داشت و در نتیجه، زیان قابل پیش بینی به شمار می‌آمد.

در زبان علم پزشکی، دکتین پیش بینی پذیری زیان یعنی وجود رابطه علی و معلولی نظام مند میان خطای پزشکی و بروز بیماری که بر اساس اصول علم علت شناسی بیماری‌ها^۳ و علم شناخت مکانیسم و چگونگی عملکرد علت و عامل بیماری^۴ احراز می‌گردد. مثلاً در

3. Etiology of diseases

4. Pathogenesis

5. Etiologic agent

6. DNA

1 HIV

2. See, e.g., Hoemke v. New York Blood Ctr., 912 F.2d 550 (2d Cir. 1990, Kozup v. Georgetown Univ., 663 F. Supp. 1048, 1054 (D.D.C. 1987), aff'd in relevant part, 851 F.2d 437 (D.C. Cir. 1988)

۳،۲ فناوری‌های نو

در زیان‌های ناشی از فناوری‌های نو که موسوم به «خطر توسعه»^۱ است، خطرهای ذاتی فرآورده‌هایی که علی‌رغم سطح بالای دانش رایج در زمان طراحی و آزمایش‌های لازم، کشف نشدنی و گریز ناپذیر باشند، در برخی از نظام‌های حقوقی معاصروشماری از دکتین‌های حقوقی، زیان‌های غیر قابل پیش‌بینی به شمار می‌آید و مانع مسئولیت مدنی مخترعین و توزیع‌کنندگان فرآورده‌های مزبور دانسته می‌شود. (Arbour, ۲۰۱۴: ۹۱۳-۱۷۶-۱۶۳, Koch, ۲۰۱۸: ۹۴۲)

با این همه، برخی از نویسندگان با تصریح بر اینکه پیش‌بینی پذیری زیان، شرط مستقل قابل مطالبه بودن خسارت نیست و صرفاً در تحقق مفهوم قوه قاهره (فورس ماژور) - حادثه خارجی غیر قابل پیش‌بینی و پیشگیری - دخالت دارد، خطرهای توسعه را به دلیل اینکه ناشی از ویژگی‌های درونی و ذاتی فرآورده‌های جدید بوده و از مصادیق قوه قاهره نمی‌باشد، خارج از شمول آن دانسته و عنصر پیش‌بینی پذیری زیان را در مسئولیت مدنی ناشی از بکارگیری این نوع تولیدات بی‌تاثیر تلقی کرده‌اند. (قاسم زاده، ۱۳۹۴: ۱۳۴-۱۳۸، ۲۵-۳۴)

۴ سنجش شرط «پیش‌بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی از دیدگاه تحلیل اقتصادی حقوق در کامن لا

پس از بررسی مبانی حقوقی کلاسیک (سنتی) تبیین و توجیه شرطیت «پیش‌بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی، به تبیین کارکردی این شرط از دیدگاه تحلیل اقتصادی حقوق مسئولیت مدنی می‌پردازیم. بطور کلی در مکتب تحلیل اقتصادی حقوق، قواعد حقوقی به عنوان عوامل برانگیزاننده رفتار اشخاص در جامعه و از حیث تاثیر این قواعد بر نحوه رفتار آنها بر اساس محاسبه «هزینه-فایده» مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد و بطور خاص در شاخه تحلیل اقتصادی مسئولیت مدنی، تاثیر قواعد حقوقی بر نحوه رفتار عوامل موثر در ورود زیان (اعم از زیان‌زندگان و زیان‌دیدگان) از منظر «هزینه-فایده» مورد تحلیل واقع می‌شود با این هدف که انگیزش کافی برای رفتار کارآمد اقتصادی (در وهله اول پیشگیری و در مرتبه بعدی، جبران موثر خسارت زیان‌دیدگان به عنوان هزینه رفتار زیان‌بار بویژه از طریق توزیع زیان و پرداخت خسارت از سوی نهادهایی نظیر بیمه‌های مسئولیت) فراهم گردد، درحالی‌که از دیدگاه تحلیل حقوقی سنتی مرسوم (کلاسیک)، هدف اصلی و نخستین حقوق مسئولیت مدنی، جبران کامل خسارت زیان‌دیدگان است و پیشگیری به عنوان هدف ثانوی حقوق مسئولیت مدنی و یا کارکرد قهری جبران خسارت، مورد توجه قرار می‌گیرد. (بادینی، ۱۳۸۳: ۱۱۳-۵۵، بابایی، ۱۴۰۱: ۱۱۴-۱۱۶). به تعبیر دیگر، از دیدگاه تحلیل

¹ Development risk

که از احتمال وقوع حادثه دارد شکل می‌گیرد و در فرضی که این احتمال صفر و یا ناچیز باشد نمی‌توان تغییر رفتار را از وی انتظار داشت، چرا که انگیزه‌ای برای مراقبت و احتیاط وجود ندارد. برعکس، مسئول دانستن وی می‌تواند هزینه‌های اداری حل و فصل دعوا را برای دادگاه‌ها افزایش دهد. بنابراین، تحلیل اقتصادی مقتضی این است که زیان‌های پیش‌بینی‌ناپذیر از دیدگاه شخص عامل زیان، موجب مسئولیت وی نباشد. به عنوان نمونه، اینکه در یک دعوای معروف در آمریکا به سال ۱۹۲۸،^۴ شرکت راه آهن نسبت به زیان وارد شده به فردی غیر مسافر در اثر رفتار کارکنان خود، مسئول شناخته نشده است موجه به شمار می‌آید زیرا مسئول دانستن شرکت مزبور هیچ تاثیری در کاهش خطراتی که متوجه غیر مسافران است ندارد و یا اینکه ممکن است شرکت را به سوی سرمایه‌گذاری بیش از حد و غیراقتصادی برای پیشگیری از بروز حوادث غیر مترقبه نسبت به همه رهگذران و مراجعین سوق دهد. (Calabresi, ۱۹۷۵: ۲۴۶-۲۴۷, Landes and Posner, ۱۹۸۳: ۹۱-۱۰۰, Shavel, ۱۹۸۰: ۴۹۰-۴۹۱)

تحلیل روانشناختی رویه‌ها و عادات ذهنی و اندیشه انسان‌ها در تصمیم‌گیری و اقدام به هنگام مواجهه با تردید و نااطمینانی نیز نشان می‌دهد که به سبب عدم امکان لحاظ تمامی حوادث محتمل و سنجش درجه احتمال وقوع آنها، ذهن آدمی حوادث محتمل را در چند گروه محدود و کم‌شمار دسته‌بندی و از حیث درجه احتمال وقوع، مورد ارزیابی و سنجش قرار می‌دهد. در این

اقتصادی حقوق، قواعد مسئولیت مدنی هنگامی موجه و پذیرفتنی هستند که به سبب سوق دادن اشخاص به تلاش بهینه^۱ در جهت آگاهی یافتن از خطرات محتمل یک حادثه یا رفتار و پیش‌بینی تدابیر لازم برای اجتناب از آن، کارایی کافی داشته باشند. (Runesson, ۲۰۰۱: ۴۶۵)

۴، ۱ نظریه غیر قابل مطالبه بودن زیان‌های

پیش‌بینی‌ناپذیر

«کالابرسی» ظاهراً نخستین فردی است که به صراحت اظهار داشته است که پیشگیری از رفتار زیانبار از طریق تحمیل مسئولیت بر عاملی که احتمال ورود زیان را نمی‌داده است موضوعیت ندارد زیرا چنین شخصی نمی‌توانسته بصورت معنی‌داری از وارد کردن زیان با حداقل هزینه اجتناب کند.^۲

در تقریری از این نظریه که مبتنی بر ضابطه شخصی پیش‌بینی‌پذیری زیان - یعنی درجه احتمال وقوع حادثه زیان بار و پایش و رصد پیامدهای ممکن آن از دیدگاه شخص خواننده دعوا بر اساس احتمال ذهنی فردی^۳ - است، گفته شده است که هرگاه درجه احتمال وقوع یک حادثه از دیدگاه عامل زیان به هنگام تصمیم‌گیری برای ارتکاب یک رفتار، در مقایسه با درجه احتمال نوعی و عینی وقوع حادثه (از دیدگاه انسان متعارف: دادگاه) صفر و یا ناچیز باشد، در این صورت مسئولیت مدنی وی در اثر وقوع حادثه زیان بار موصوف، هیچ تاثیری بر رفتار وی نخواهد داشت زیرا رفتار عامل زیان بر اساس ذهنیتی

it is made by the injurer

⁴ Palsgraf v. Long Island Railroad Co. (162 N.E. 99, 1928).

¹ Optimal effort

² The least-cost avoider

³ Subjective probability/ possibility - the ex ante assessment of the possible consequences as

پیش بینی ناپذیر که مبتنی بر ضابطه شخصی است، از این جهت قابل انتقاد است.

۴،۲ نظریه قابل مطالبه بودن مطلق

زیان‌های پیش بینی ناپذیر

از آنجا که حوادث پیش بینی ناپذیر (بعید الوقوع) در هر حال ممکن الوقوع است و احتمال وقوع آن (هرچند بسیار کم) می‌رود، باید در شمار پیامدهای محتمل رفتار زیانبار محسوب گردد و عامل زیان مسئول جبران آن باشد. به تعبیر دیگر، درجه احتمال نوعی وقوع حادثه هرچه باشد، نباید در مسئولیت یا عدم مسئولیت عامل زیان نقش داشته باشد، زیرا درغیراین صورت، وی تنها بخشی از جبران خسارت مورد انتظار را متحمل خواهد شد (درونی خواهد کرد) و در نتیجه، منجر به مراقبت و احتیاط کمتر از حد بهینه^۵ خواهد گردید، درحالیکه برای رسیدن به حد مراقبت و احتیاط کارا^۶ (بهینه)، ضروری است که تمام حوادث و رفتارهای زیان بار با هر درجه احتمال، موجب مسئولیت مدنی گردد و افزایش هزینه‌های اداری ناشی از استماع دعوی جبران خسارت ناشی از حوادث پیش بینی ناپذیر (کم احتمال) چنان نیست که کارایی اقتصادی آن را زیر سوال برد. به عنوان نمونه، زیان‌های تشدید شده به سبب وضعیت شکننده و پنهان زیان دیده^۷ (نظیر بیماری شدید) و یا قدیمی بودن اتومبیل آسیب دیده (گرانی فوق العاده قطعات یدکی آن) در یک حادثه رانندگی تقصیر آمیز، باید در قلمرو مسئولیت عامل حادثه قرار گیرد. به بیان دیگر، تلقی زیان‌های کم

فرآیند، برخی حوادث به سبب عدم امکان وقوع و یا ناچیزی درجه احتمال وقوع از دیدگاه عامل انسانی، نادیده گرفته می‌شوند و در نتیجه، نقشی در تصمیم‌گیری وی ندارند. به عنوان نمونه، یک راننده ممکن است چهار دسته حوادث زیر را به عنوان حواث محتمل مورد توجه قرار دهد:

یک- حوادث ناشی از اتومبیل‌های دیگر

دو- حوادث ناشی از رفتار رانندگان پیاده^۱

سه- حوادث ناشی از رفتار سگ‌ها و گربه‌ها

چهار- حوادث ناشی از وضعیت و حرکت اشیاء (جمادات) و گیاهان

اما حوادث ناشی از رفتار حیواناتی که در منطقه سکونت و رانندگی زندگی وی معمولاً دیده نمی‌شوند از دایره محاسبات وی خارج می‌ماند زیرا احتمال وقوع آن را در حد صفر می‌داند و این حواد بر اساس تجربه گرای علی و معلولی،^۲ همان حوادث غیرقابل پیش بینی^۳ به شمار می‌آیند. (Shavel, ۱۹۸۰: ۴۹۱)

ناگفته نماند که امروزه اصولاً ضابطه تشخیص و سنجش پیش بینی ناپذیری را نوعی می‌دانند بطوریکه باید درجه احتمال وقوع حادثه از دیدگاه یک انسان متعارف در همان وضعیت عامل زیان محاسبه گردد (Rizzo, ۱۹۸۱: ۱۰۰۸, Owen, ۲۰۰۹: ۱۲۸۶-۱۲۹۰) و در نتیجه، نظریه اقتصادی غیر قابل مطالبه بودن زیان‌های

^۶ Efficient precaution

^۷ Egg-shell- skull

(جمجمه پوست تخم مرغی، کنایه از وضعیت آسیب پذیر و شکننده)

(زیان دیده)

^۱ Pedestrians

^۲ Causal empiricism

^۳ Unforeseeable/ freakish/ unusual/ abnormal accidents

^۴ Low- probability events/ remoteness accidents

^۵ Sub-optimal precaution.

۴،۳ نظریه میانه

از دیدگاه دیگری که حد وسط دو نظریه موافق و مخالف شرطیت پیش بینی پذیری زیان در مسئولیت مدنی به شمار می‌رود، حوادث پیش بینی ناپذیر (بعید الوقوع) فی نفسه و بطور مطلق (لابشرط)، نه نافی تکلیف به مراقبت و احتیاط است و نه موجد مسئولیت و در هر مورد باید هزینه‌های پیشگیری از این گونه حوادث با زیان‌هایی که ممکن است به بار آورند، مقایسه شود: اگر احتمال وقوع حادثه‌ای چنان کم باشد که هزینه‌های افزایش مراقبت را به هر میزان که باشد، ناموجه جلوه دهد یعنی هزینه افزایش مراقبت و اقدامات پیشگیرانه، بیشتر از هزینه جبران زیان احتمالی ناشی از وقوع حادثه باشد، در این صورت مسئول دانستن عامل زیان در مورد چنین زیانی، کارایی اقتصادی نخواهد داشت زیرا تاثیری در سوق دادن وی به افزایش مراقبت و اقدامات پیشگیرانه ندارد.

فرض کنیم دو نوع زیان، از حیث احتمال وقوع و هزینه جبران مساوی هستند (مثلاً هر کدام با احتمال وقوع ۵۰ درصد و هزینه جبران ۲۰۰ دلار)، اما تاثیر افزایش مراقبت و اقدامات پیشگیرانه در مورد هر کدام متفاوت است، بطوریکه اقدامات پیشگیرانه با هزینه مساوی ۲۰ دلار، در مورد یکی، خطر وقوع را تا (۲۵) درصد و در مورد دیگری تنها تا (۲) درصد کاهش می‌دهد. در چنین وضعیتی، کاهش مورد انتظار هزینه جبران زیان، تفاوت زیادی خواهد داشت بطوریکه در خصوص حادثه نخست، حاصل ضرب درصد کاهش احتمال وقوع (۲۵)٪ در هزینه جبران اولیه (۲۰۰ دلار)، مساوی (۵۰) دلار می‌شود در حالیکه حاصل ضرب میزان کاهش

احتمال به عنوان زیان‌های پیش بینی ناپذیر - که کم شمار هم نیستند - و غیر قابل مطالبه دانستن آنها افزون بر اینکه می‌تواند موجب تخصیص عام به اکثر^۱ - یعنی خروج اکثر زیان‌ها از حوزه مسئولیت مدنی - شود، انگیزه اشخاص برای بررسی و برآورد پیامدهای بالقوه رفتار خود و مراقبت و احتیاط لازم را به شدت کاهش می‌دهد و کارکرد (هدف) پیشگیرانه مسئولیت مدنی، بطور محسوسی تضعیف می‌شود، بطوریکه کاهش هزینه‌های اداری (به واسطه عدم استماع دعوای جبران اینگونه زیان‌ها)، نمی‌تواند توجیه کننده آن باشد. لذا اصل کارایی اقتصادی، مقتضی مسئولیت آور بودن زیان‌های پیش بینی ناپذیر است. وانگهی تحلیل روانی شخص خواننده دعوا برای پی بردن به وضعیت ذهنی وی به هنگام بروز حادثه (اجرای ضابطه شخصی برای احراز پیش بینی ناپذیری زیان) امری دشوار و فاقد نتیجه قابل اعتماد است و مطالعات روانشناختی نشان داده است که درست برعکس، انسان‌ها اصولاً متمایل به حدس زدن و پیش بینی حوادث نادر و نادیده گرفتن حوادث محتمل بر اساس یافته‌های متعارف تجربی هستند در حالیکه معمولاً می‌توانند طیف وسیعی از پیامدهای رفتار خود را بطور اجمالی حدس زده و پیش بینی کنند. (Shavel, ۱۹۸۰: ۳۵, ۲۰۰۳: ۴۸۳-۴۸۵, Dari-Mattiacci, ۱۹۸۷: ۲۵۰, Landes and Posner, ۱۹۸۱: ۶۹۸-۶۹۹, Rizzo, ۲۰۱۰: ۶۹۴, Cunningham, ۱۰۳۸-۱۰۰۷)

¹ reductio ad absurdum

از «قابل پیش بینی بودن پرهزینه زیان» دادگاه‌ها می‌بایست در مقام تشخیص واحراز تقصیرخوانده، علاوه بر هزینه‌های مستقیم نوعی و متعارف مراقبت و اقدامات پیشگیرانه، هزینه‌های نوعی و متعارف محاسبه و پیشینی خطرات احتمالی رفتاری که از وی سرزده است را نیز در نظر گیرند. (Kaplow and Shavel, ۱۹۹۲: ۳۱۷-۳۲۰, Ben-Shahar, ۲۰۰۰: ۶۶۲, Landes and Posner, ۱۹۸۷: ۵۳۷-۵۷۳, Grady, ۱۹۸۴: ۲۴۷-۲۳۹)

۵. نقد تبیین‌های کلاسیک و نظریه‌های تحلیل اقتصادی شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی

در این بخش از مقاله به بررسی اشکالات وارد بر تبیین‌های کلاسیک و نظریه‌های تحلیل اقتصادی شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی می‌پردازیم تا زمینه لازم برای تبیین وضعیت بایسته این شرط فراهم گردد.

۵.۱. نقد تبیین‌های کلاسیک

۵.۱.۱. رابطه علیت و تقصیر

از آنجا که ملاک احراز رابطه علیت (سببیت) و تقصیر در حقوق، قضاوت عرفی (عقلایی) یعنی دیدگاه یک انسان متعارف (یعنی انسان بالغ، عاقل، دارای سلامت روانی و مقید به اخلاق حسنه) است، در بسیاری از نمونه‌هایی که از مصادیق زیان‌های پیش بینی ناپذیر تلقی می‌شود، عامل زیان از دیدگاه عرف، کماکان یکی

احتمال وقوع حادثه دوم که (۲ درصد) است در هزینه جبران اولیه (۲۰۰ دلار)، تنها (۴) دلار خواهد بود که با لحاظ هزینه افزایش مراقبت و اقدامات پیشگیرانه (۲۰ دلار)، هزینه کل افزایش مراقبت در مورد حادثه نخست (۵۰-۲۰ = -۳۰)، منفی (۳۰) دلار و در مورد حادثه دوم (۴-۲۰ = ۱۶)، مثبت (۱۶) دلار خواهد شد. در نتیجه، مراقبت و احتیاط بیشتر برای پرهیز از وقوع حادثه دوم فاقد توجیه (کارایی) اقتصادی است زیرا میزان هزینه‌اش (۱۶ دلار) بیش از فایده آن (صرفه جویی به میزان ۴ دلار کاهش هزینه جبران زیان) است. از این رو، ازدیدگاه تحلیل اقتصادی، تنها زیان ناشی از حادثه نخست، پیش بینی پذیر و موجب مسئولیت مدنی خواهد بود و زیان ناشی از حادثه دوم، در شمار زیان‌های غیرقابل پیش بینی (بعید الوقوع) تلقی و از دامنه مسئولیت مدنی خوانده دعوا خارج دانسته می‌شود. (Veljanovski, ۲۰۰۷: ۲۰۹-۲۱۰)

به تعبیر دیگر، از آنجا که مسئول دانستن عاملان زیان نسبت به برخی از زیان‌های ناشی از حوادث بعید الوقوع، آنها را به سوی کسب پیشینی اطلاعات بیشتر در مورد اینگونه حوادث سوق می‌دهد^۱ و هرچه میزان آگاهی اشخاص بیشتر شود، موجب تخمین بیشتر و دقیق تر خطرات احتمالی رفتار خود و افزایش احتمال پرهیز از این گونه رفتارها خواهد گردید، لذا دکترین «غیرقابل پیش بینی بودن زیان» باید جای خود را به دکترین «قابل پیش بینی بودن پرهزینه زیان»^۲ دهد که بموجب آن، تنها آندسته از زیان‌هایی که پیش بینی و پیشگیری از آنها بسیار گران و پرهزینه است، موجب مسئولیت مدنی نخواهد شد. به منظور تفکیک مطلق «قابل پیش بینی بودن زیان»

² Expensive foreseeability of damage

¹ ex ante information acquisition

می‌گردد و حاصل نادیده گرفتن سایر حوادث و رفتارها در زنجیره علل (علت تامه فلسفی و فیزیکی) است و در این میان، پیش بینی پذیری زیان جایگاهی ندارد.^۹ (Cunningham, ۲۰۱۰: ۶۹۶). وانگهی پیش بینی ناپذیری، یکی از شرایط تحقق قوه قاهره (فورس ماژور: حادثه خارجی غیر قابل پیش بینی و غیر قابل پیشگیری) است که از موانع مسئولیت مدنی (موجب قطع رابطه علیت) می‌باشد و در نتیجه، منطقی نیست که پیش بینی پذیری زیان فی نفسه و بخودی خود، یکی از شرایط مستقل مسئولیت مدنی تلقی گردد.

۵، ۱، ۲ ملاحظات اجتماعی

اینکه خسارات غیر قابل پیش‌بینی در عین حال که منتسب به فعل متعهد است صرفاً بنا به پاره‌ای ملاحظات عملی (تداوم ابتکار، نوآوری و پیشرفت جسورانه در حوزه‌های گوناگون صنعتی، کشاورزی و پزشکی) قابل جبران نباشد، حداقل در فرضی که زیان دیده از پوشش بیمه‌ای مناسب برخوردار نیست ناعادلانه به نظر می‌رسد مگر اینکه گفته شود با اعمال مهندسی اجتماعی معلوم می‌گردد که فواید اعمال اصل مزبور خیلی بیشتر از مضرات آن است، زیرا در اثر اعمال آن، مصالح یک اجتماع تأمین می‌گردد و در این راه، فدا کردن مصالح فردی هزینه قابل قبولی است.

با این همه ممکن است ایراد شود که چنین قربانی کردن از لحاظ اخلاقی قابل قبول نیست و حقوق مسئولیت مدنی نباید به بهانه حفظ مصالح اجتماعی از

از علل ورود زیان به شمار می‌آید و زیان در هر حال، به گونه مستقیم یا غیر مستقیم منتسب به وی است بطوریکه از دیدگاه افکار عمومی، مقصر است و باید مسئولیت جبران زیان را بردوش کشد. لذا بری دانستن این گونه اشخاص از مسئولیت مدنی بر اساس شرطیت پیش بینی پذیری زیان، در واقع ناشی از نوعی مصلحت جوئی حقوقی است و ارتباطی با مقوله علیت (سببیت) و تقصیر عرفی ندارد. به همین خاطر است که ناخودآگاه برخی حقوقدانان آنها را به سوی برگزیدن معیار نوعی در تشخیص قابل پیش بینی بودن زیان و کفایت پیش بینی خطر (سبب) آن - آگاهی از احتمال خطر - بدون نیاز به پیش بینی پذیر بودن نوع و کمیت و گستره زیان، سوق داده است تا نظریه حقوقی از فشار مخالفت با افکار عمومی مصون باشد. (طرف، ۱۴۰۱، ص ۱۴۷-۱۴۴، باریکلو، ۱۴۰۱، ۹۲-۹۱). در همان دعوای مشهوری که مبدا شرطیت پیش بینی پذیری زیان در حقوق مسئولیت مدنی آمریکا به شمار می‌آید، قاضی «اندرو»^۱ ضمن نفی مدخلیت «تکلیف به مراقبت»^۲ در ماهیت «تقصیر»^۳ و تعریف تقصیر به یک رفتار نامتعارف ناقض حق دیگری، تنها محدودیت وارد بر مسئولیت مبتنی بر تقصیر را فقدان علت نزدیک^۴ بر اساس سیاست‌های عملی و مصلحت جویانه^۵ - و نه اصول علیت فلسفی و منطقی - دانسته است و در نتیجه، علت نزدیک (کافی - مستقیم) که اساس احراز رابطه علیت حقوقی است عبارت است از آنچه به اقتضاء آسایش،^۶ سیاست عمومی^۷ و برداشت اجمالی و کلی از عدالت،^۸ حادثه یا رفتار زیان بار تلقی

^۶ Convenience

^۷ Public policy

^۸ Rough sense of justice

^۹ Andrews, J., dissenting in Palsgraf v. Long Island Railroad Co, 162 N.E. at 103 (N.Y. 1928)

^۱ Andrew

^۲ Duty to care

^۳ Negligence

^۴ Proximate cause

^۵ Practical politics

۵،۲ نقد نظریه‌های حاصل از تحلیل اقتصادی شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی

دیدیم که درنظریه تحلیل اقتصادی حقوق مسئولیت مدنی بر خلاف نظریه کلاسیک حقوقی محض، هدف اصلی، پیشگیری بهینه (با کمترین هزینه) از ورود زیان است و جبران خسارت در مرتبه بعدی قرار دارد. براین اساس، تبیین‌های مبتنی بر رابطه علیت عرفی (سبب متعارف)، تقصیر، ملاحظات اجتماعی و ملاحظات اخلاقی در توجیه شرطیت پیش بینی پذیری زیان در مسئولیت مدنی، جای خود را به تحلیل «هزینه - فایده» به منظور یافتن به صرفه ترین راهکار حقوقی برای پیشگیری از ورود زیان می‌دهد چرا که اصولاً دردنیای حقوق نیز پیشگیری بهتر از درمان (جبران) است زیرا بسیاری از زیان‌های بدنی و معنوی و برخی از زیان‌های مالی را نمی‌توان چنانکه باید جبران کرد و هزینه‌های پیشگیری نیز اصولاً کم‌تر از هزینه‌های جبران است و به همین خاطر است که امروزه سخن از حاکمیت اصل احتیاط در حقوق مسئولیت مدنی می‌رود.^۱

حال باید دید که از میان نظریه‌های سه گانه تحلیل اقتصادی شرطیت پیش بینی پذیری زیان در مسئولیت مدنی، کدام یک بر نظریه‌های دیگر ترجیح دارد:

الف - نظریه غیر قابل مطالبه بودن مطلق زیان‌های پیش بینی ناپذیر، افزون بر اینکه به دلیل اتخاذ ضابطه

اخلاق فاصله گیرد. اما به نظر می‌رسد با گسترش بیمه‌های مسئولیت و تحت پوشش قراردادن زیان دیده و زیان زننده، محظورات اخلاقی نیز رفع شود و اصل قابل جبران نبودن خسارات غیرقابل پیش‌بینی بتواند بدون هیچ مانعی اجرا گردد.

۵،۱،۳ ملاحظات اخلاقی

در نقد این مبنا می‌توان گفت که اولاً ترسیم دقیق حد و مرز موازین اخلاق اجتماعی (مدنی) در معرکه اختلاف نظر موجود برسر مفهوم و مبنای نیک و بد اخلاقی که کماکان محل بحث و مناقشه است، آسان نیست و صرف نظر از مفاهیم کلیعدالت، انصاف و مساوات، بدست دادن موازین مطلق و مورد پذیرش همگان در این عرصه و توافق بر سرمصادیق نیک و بد اخلاقی ناشدنی به نظر می‌آید.

ثانیاً سابقه تاریخی حقوق ایران (موازین شرعی و آراء فقهاء) و نیز تحولات امروزی نظریه حقوق مسئولیت مدنی که رو به سوی نظریه مسئولیت عینی و محض (بدون تقصیر) دارد و می‌رود که عمده‌تاً صبغه مادی و نتیجه‌گرا (ونه ذهنی و قصدگرا) پیدا نماید - و پیدایش و گسترش بیمه‌های مسئولیت نیز به این پدیده دامن زده است - نشان می‌دهد که نمی‌توان علی‌رغم احراز رابطه سببیت عرفی میان رفتار یک شخص و زیان‌های وارد شده به دیگری، وی را معاف از مسئولیت به شمار آورد و اساساً بحث از موازین اخلاقی در چنین حوزه‌ای کم رنگ می‌بازد.

۲۰۶. ایزانلو، محسن و اسدی، زهرا. (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی کارکردهای دوگانه اصل احتیاط در مسئولیت مدنی. مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۰(۲)، ۴۲۸-۴۰۷

۱. برای مطالعه در مورد اصل احتیاط در مسئولیت مدنی رجوع کنید به: حیاتی، علی عباس. (۱۳۹۳). مفهوم «اصل احتیاط» و جایگاه آن در مسوولیت مدنی. پژوهشنامه حقوق اسلامی، ۲۱(پیاپی ۴۰)، ۱۸۵-

شخصی در تشخیص پیش بینی ناپذیری محل ایراد است، در تامین پیشگیری از ورود زیان نیز کارایی ندارد.

ب- نظریه قابل مطالبه بودن مطلق زیان‌های پیش بینی ناپذیر، منجر به حداکثر مراقبت و احتیاط می گردد و در نتیجه، می‌تواند موجب بیشینه سازی پیشگیری از ورود انواع زیان‌ها شود، اما در مواردی ممکن است موجب صرف هزینه هنگفت برای پیشگیری از زیان‌های ناچیز و کم شمار گردد که توجیه اقتصادی ندارد. با این همه، این موارد چنان زیاد نیست که مانع پذیرش این نظریه شود.

ج- نظریه میانه که بموجب آن، در هر دعوا باید هزینه‌های پیشگیری از حوادث پیش بینی ناپذیر با زیان‌هایی ناشی از این گونه حوادث مقایسه شود، شاید در دادگاه‌های کامن لا قابل اجرا باشد اما در نظام‌های حقوق نوشته نمی‌تواند مبنای وضع قاعده حقوقی قرار گیرد، زیرا نمی‌توان برای تشخیص و تمیز زیان‌های قابل جبران از زیان‌های غیر قابل جبران بر اساس این نظریه (محاسبه و مقایسه هزینه‌های احتمالی پیشگیری و جبران در هر دعوا) ضابطه و فرمول نوعی وضع کرد و خطر برخورد سلیقه‌ای و تشتت آراء در موارد مشابه را به دنبال خواهد داشت.

در نهایت این نکته مهم شایان توجه است که نسبت شرط «مستقیم و بلا واسطه بودن خسارت» - ماده ۵۲۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، مصوب ۱۳۷۹ - که مبتنی بر رابطه علیت (سببیت) عرفی (قابلیت استناد عرفی زیان به خوانده دعوا) دانسته شده (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۲۸۷-۲۸۵، صفایی و رحیمی، ۱۴۰۱: ۹۸-۹۹، باریکلو، ۱۴۰۱: ۸۹) و به همین

دلیل، با درج آن در شمار شرایط مستقل قابلیت مطالبه زیان مخالفت شده است (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۲۸۷، طرف، ۱۴۰۱: ۱۳۵-۱۴۳) - با شرط «پیش بینی پذیری زیان» روشن نیست و تداخل و هم پوشانی زیادی با آن دارد. برخی احتمال داده‌اند که قابلیت پیش بینی زیان، به حالت ذهنی عامل آن مربوط باشد نه رابطه سببیت (یزدانیان، ۱۳۸۶: ۲۷۶-۲۷۸) و برخی دیگر، با نفی پیش بینی پذیری زیان به عنوان یکی از شرایط قابل مطالبه بودن خسارت، آنرا صرفاً از موانع وقوع قوه قاهره (فورس ماژور) دانسته‌اند. (قاسم زاده، ۱۳۹۴: ۱۳۴-۱۳۸، ۲۵-۳۴).

اما شاید بتوان گفت که خسارت مستقیم که در قالب اتلاف یا تسبیب، از رفتار زیان بار ناشی می‌شود و در هر دو حالت، مستند به رفتار خوانده است، چیزی جز زیان قابل پیش بینی نیست زیرا در تحلیل حقوقی کلاسیک، مبنای اصلی شرطیت پیش بینی پذیری در قابلیت مطالبه زیان، رابطه علیت عرفی دانسته شده است و بر این اساس، زیان‌های مستقیم، همان زیان‌های قابل پیش بینی هستند و زیان‌های غیر مستقیم را باید غیر قابل پیش بینی تلقی کرد. در نتیجه، نسبت منطقی میان زیان‌های مستقیم و زیان‌های قابل پیش بینی، تساوی است.

۶ نتیجه گیری

بررسی تطبیقی و نقد نظریه‌های کلاسیک و نظریه‌های مبتنی بر تحلیل اقتصادی پیرامون شرطیت «پیش بینی پذیری زیان» در مسئولیت مدنی در حقوق ایران، فرانسه، انگلیس و آمریکا نشان می‌دهد که نظریه‌های حقوقی کلاسیک در تبیین و توجیه «پیش بینی پذیری زیان» به عنوان یکی از شرایط مستقل قابل مطالبه بودن خسارت و تحقق مسئولیت مدنی، نیروی اقناعی کافی ندارد و هر

یک از جهتی مواجه با ایراد اساسی است. اما از میان نظریه‌های مبتنی بر تحلیل اقتصادی، نظریه قابل مطالبه بودن مطلق زیان‌های پیش بینی ناپذیر، که موجب حداکثرسازی پیشگیری از ورود زیان می‌گردد از سایر نظریات موجه تر است. وانگهی تحلیل دقیق ماهیت حقوقی «پیش بینی پذیری زیان» نشان می‌دهد که این وصف یا ویژگی، به نوعی در عناصر قوه قاهره (فورس ماژور) لحاظ شده است (مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مدنی، ماده ۳۸۶ قانون تجارت و مواد ۵۱۴، ۵۰۰ و ۵۳۰ قانون مجازات اسلامی ایران)، بطوریکه پیش بینی ناپذیری زیان در صورتی که ورود آن ناشی از عوامل خارجی و بی

ارتباط با خواننده دعوا و غیرقابل پیشگیری و دفع باشد، تشکیل دهنده قوه قاهره به عنوان یکی از موانع مسئولیت مدنی است. از این رو شایسته است که شرط مستقل «پیش بینی پذیری زیان» از حوزه مسئولیت مدنی کنارگذاشته شود و مواد ۵۰۹، ۵۱۶ تا ۵۱۸ و ۵۲۱ باب موجبات ضمان قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) و نظایر آن که متضمن «پیش بینی پذیری زیان» به عنوان یکی از شرایط مستقل زیان قابل جبران است، حذف گردد. این امر موجب حداکثرسازی پیشگیری از ورود زیان به شمار می‌آید.

منابع

- Arbour, M. È. (2014). "Portrait of Development Risk as a Young Defence", McGill Law Journal, 59(4), 913-942
- Ben-Shahar, O. (2000). "Causation and Foreseeability". In Encyclopedia of Law and Economics, edited by B. Bouckaert and G. DeGeest, vol. 2 (Civil Law and Economics), Cheltenham, UK: Elgar Publishing.
- Brants, E. (2021). "Role of Foreseeability in Imposition of Civil Liability", Socrates. 2(20), 268-286
- Babaei, I. (1384), "Criticism of the Principle of Compensability for All Damages in Civil Liability Laws of Iran", Law and Policy Research Quarterly, (16) 7, 82-45 (in Persian)
- Babaei, I. (1401), General theory of civil **liability**, first edition, Tehran: Shahr-danesh Legal Research Institute (in Persian)
- Badini, H. (1384), Philosophy of Civil **liability**, first edition, Tehran: Publishing Company
- Badini, H. (1383), "The purpose of civil **liability**", Journal of Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, (66), 55-113 (in Persian)
- Barikloo, A. (1401), civil **liability**, 10th edition, Tehran: Mizan Publishing (in Persian)
- Calabresi, G. (1975) "Concerning Cause and the Law of Torts": An Essay for Harry Kalven, Jr., University of Chicago Law Review: 43(69), 69-108
- Cardi, W. J. (2005), "Purging foreseeability", Vanderbilt. Law Review. 58(3), 739-809
- Cooter and Ulen (1389), Law and Economics, translated by Yadaleh Dadgar and Hameda Akhwan Hezaveh, 4th edition, Tehran: Tarbiat Modares University Economics Research Institute and Noor Alam Publications (in Persian)
- Dari-Mattiacci, G. (2003), "Tort Law and Economics", Utrecht University Working Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=347801>.
- De Villiers, M. (2015), "Foreseeability Decoded", Journal of Law, Science and Technology, 1(16), 343-412
- Elliott, C, Quinn, F (2007), Tort Law, Sixth ed, London, pearson and Longman.
- Fahimi, A. (1384). "Predictability of loss in civil liability". Legal Perspectives Quarterly, (35-34), 27-60 (in Persian)
- Flour, J, Aubert, J, Savaux, E (2001), Droit civil, Les obligations, T.2-3, Paris, Armand Colin et Delta.
- Fuerst, H. G (1965), "Foreseeability in American and English Law", Clev.-Marshall Law. Review, 3(14), 552-562
- Ghaffari, R, Abedi, M, Khodabakhshi Shalmazari, A, Ghobuli Darafshan, S. M. M. (1402). "Economic analysis of civil liability conditions". Encyclopedia of Economic Law, (24) 30, 38-19 (in Persian)
- Ghamami, M, (2004), Predictability of loss in civil liability, first edition, Tehran: Publishing Company. (in Persian)
- Ghasemzadeh, R. (2014), legal analysis of the risk of development in the laws of Europe, America and Iran, first edition, Tehran: publishing company (in Persian)
- Ghasemi, M. (2008), "The role of predictability of damage in contractual and coercive civil liability", Azad Legal Research Quarterly, School of Law, Islamic Azad

- University, Central Tehran Branch, (5) 3, 92-133(in Persian)
- Grady, M. F. (1984), "Proximate Cause and the Law of Negligence" 5(69) *Iowa Law Review*, 537-573.
- Grady, M. F. (2002), "Proximate Cause Decoded", *UCLA Law Review* ,50, 293-335
- Harrison, J.L. (2018), *A Brief History of Law and Economics*, translated by Vahid Nasiri, first edition, Tehran: Majd Publications. (in Persian)
- Harpwood, V. (2009), *Modern Tort Law*, Seventh ed, London and New York, Routledge and Cavendish.
- Hayati, A. A. (2013), "The concept of the principle of caution and its place in civil liability". *Research Journal of Islamic Law*, (15)2, 185-206 (in Persian)
- Herron, D. J.; Powell, L. and Silvaggio, E. L. (2016) "The Evolution Of Foreseeability In The Common Law Of Tort," *North East Journal of Legal Studies*, 35, 1-31
- Hosseini Ameli, S.M. J, *Miftah al-Karamah*, Volume 6, Al-o-lbayt Institute for Publishing and Publishing (in Arabic)
- Hekmatnia, M. (2009), *Civil liability in Imami Jurisprudence*, 2nd edition, Tehran: Research Institute of Islamic Sciences and Culture. (in Persian)
- Izanlou, M. and Asadi, Z. (2018), "A comparative study of the dual functions of the precautionary principle in civil liability", *Comparative Law Studies*, (2) 10, 407-428(in Persian)
- Jabai Ameli, Z.A. "Shahid Thani" (1417), *Masalek al-Afham*, Volume 42, Qom, Islamic Encyclopaedia Institute (in Arabic)
- Judge, S. (1999), *Business Law*, Second ed, London, Macmillan.
- Le Tourneau. Ph, Cadiet. L (1996), *Droit de la responsabilité*, Paris, Dalloz.
- Mazeaud. H.L.J et Chabas, F (1978), *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*, T.3, V.1, Paris, Montchrestien.
- Marqas, S. (1992), *al-Wafi in the description of the civil law*, first volume, Beirut: Dar al-Manshut al-Hawqiyya (in Arabic)
- Naimi, S. M. (1400), *an introduction to the approach of economic analysis of law*, second edition, Tehran: Mizan Publishing. (in Persian)
- Najafi Esfahani, M. H. *Jawaherol Kalam*, Volume 37, Beirut: Dar Ehya al-Torath al-Arabi. (in Arabic)
- Kaplow, L., & Shavell, S. (1996). "Accuracy in the Assessment of Damages", *The Journal of law and economics*, 39(1), 191-210
- Kaplow, L. and Shavell, S. (1992), "Private versus Socially Optimal Provision of Ex-Ante Legal Advice", *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 2(8), 306-320
- Koch, B. A. (2018). "The development risk defence of the EC Product Liability Directive", *Pharmaceuticals Policy and Law*, 20(1-4) ,163-176
- Khoei, S. Q, *Mabani -e- Takmelat- ol -menhaj*, Volume 1 and 2, Najaf: Al-Adab Press. (in Arabic)
- Pakbaz, S. (1401), *Commentary on the French Civil Code*, third edition, Tehran: Mezan Publishing (in Persian)
- Rizzo, M. J. (1981)," The Imputation Theory of Proximate Cause:An Economic Framework", *Georgia Law Review*. 15(4), 1007-1038

- Runesson, E.M., 2001, "Foreseeability and Law and Economics", [Scandinavian studies in law](#), N 41, 459-465
- Sanhoury, A. R. A. Al-Wasit fi Sharh al-Qanun al-Madani, volume 1, Beirut: Dar Ehya al-Torath al-Arabi (in Arabic)
- Safai, S.H. and Rahimi, H. (1401), civil liability (obligations outside the contract), 16th edition, Tehran: Samit (in Persian)
- Savatier, R. (1951), Traité de la responsabilité civile en droit francais, T.2, 10e éd, paris, L.G.D.J.
- Taraf, F. (1401), Hidden Structures: A Structuralist Criticism Regarding the Logic of Civil **liability**, First Edition, Tehran: Ganj Danesh (in Persian)
- Viney, G. (1988), Droit civil, Les obligations, La responsabilité: Effets, paris, L.G.D.J.
- Yazdanian, A. (1386), General rules of civil liability, first volume, first edition, Tehran: Mizan publishing house (in Persian)